

## جابه‌جایی بیتی در حدائق السحر

میثم حاجی‌پور\*

مؤلف حدائق السحر ذیل صنعت «مقلوب مُجَنَّح» آورده است: «مقلوب مجنَّح همین مقلوب کل<sup>۱</sup> است [الا آنک] آن دو کلمه که درونشان این دو صنعت بود نگاه داشته‌اند [ظا: نگاه داشته آید] تا یکی به اول بیت بود و یکی به آخر. مثالش:

ساقَ هذا الشاعرُ الجَبْنُ لى مَن قَلْبُهُ قاسِ  
سارَ حى القَوْمِ فَالْهَمُّ عَلَيْنَا جَبَلُ راسِ

پارسی:

ابداً بنده مطواعم آن را که به طبع  
بنماید ز بدیهت به تمامی ادبا

و باشد که در اول و آخر هر مصرعی این نگاه داشته آید. مثالش شعر پارسی:

زان دو جادو نرگس مخمور با کشی و ناز  
زار و گریان و غریوانم همه روز دراز<sup>۲</sup>

هرچند رشیدالدین و طواط، ابتدا تصریح دارد بر آنکه در این صنعت دو کلمه مقلوب در ابتدا و انتهای بیت می‌آیند، اما در بیت عربی‌ای که به عنوان شاهد آورده است، کلمات مقلوب در ابتدا و انتهای هر دو مصرع آمده‌اند. در مصرع اول، «قاس» مقلوب «ساق» و «راس» مقلوب «سار» است. مثال پارسی‌ای که وی پس از بیت عربی آورده کاملاً با تعریف وی منطبق است و به جای خود آمده است، اما بیت عربی مذکور بایستی در قسمت بعد — که بحث از قلب در دو مصرع است — مطرح شود، و از آنجا که و طواط همواره شواهد عربی را قبل از شواهد فارسی ذکر می‌کند، بنابراین بیت عربی مورد بحث می‌بایست قبل از بیت «زان دو جادو نرگس...» بیاید.

\* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران.  
۱. مقلوب کل: آن است که تقدیم و تأخیر در همه حروف کلمه، از اول تا آخر بیاید (وطواط، رشیدالدین، حدائق السحر فی دقائق الشعر، به تصحیح و اهتمام عباس اقبال، تهران: انتشارات کتابخانه سنایی- کتابخانه طهوری، ۱۳۶۲، ۱۶).  
۲. همان، ص ۱۷.